

UOT:811.

RƏSMİ MÜRACİƏT ETİKETLƏRİNİN STRUKTUR-SEMANTİK TƏSNİFİ

Hüseynova Aytən Arif qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

aytan.huseynova01@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2817-7559>

Xülasə: *Məqalədə Azərbaycan və rus dillərindəki rəsmi müraciət etiketlərinin struktur-semantik təsnifi aparılmışdır. Təhlil göstərir ki, rəsmi müraciət etiketlərini struktur-semantik prinsipə görə modellərə ayırmaq olar:*

Birinci model: təyin + rəsmi status + şəxs və ya şəxslər.

İkinci model: təyin+ rəsmi status.

Üçüncü model: rəsmi status+ şəxs və ya şəxslər.

Dördüncü model: təyin+ şəxs və ya şəxslər.

Beşinci model: şəxs və ya şəxslər.

Bu modellərin hər biri təşkil olunduqları komponentlər baxımından bir sıra variantlar nümayiş etdirməklə yanaşı öz aralarında birləşərək mürəkkəb tərkibli müraciət etiketləri də yaradır.

Azərbaycan və rus dillərinə məxsus müraciət etiketləri əsasən, bir-birlərinə ekvivalent modellərdən ibarətdir. Mövcud olan müəyyən fərqlər isə Azərbaycan dilinin aqlütinativ, rus dilinin isə flektiv quruluşundan irəli gəlir.

Açar sözlər: rəsmi müraciətlər, struktur-semantik prinsip, model, etiket, universallıq

Keywords: official addresses, structural-semantic principle, model, etiquette, universality

Ключевые слова: официальные обращения, структурно-семантический принцип, модель, этикет, универсальность

Rəsmi müraciət etiketləri hər bir inkişaf etmiş dilin sadəcə keyfiyyət göstəricisi deyil, həm də bu inkişafın müxtəlif sahələr (siyasi, sosioloji, inzibati, mədəni- intellektual və s.) üzrə elə bir diferensial funksional-üslubi hadisədir ki, burada həmin diferensiasıyanın sosial tərəflərilə yanaşı, struktur-semantik aspektləri də özünü göstərir. Yalnız bir dilin deyil, ümumən dil mədəniyyətinin ən ənənəvi məhsulu olan (və bütün müasir dillərə eyni mədəniləşdirici mövqedən təklif olunan) müraciət etiketləri, əslində, universal quruluşa malikdir. Həmin universallığın sintaktik modeli, prinsip etibarilə, üç komponentdən ibarətdir: 1) hörmət-əhtiram bildirən təyin+ 2) rəsmi status + 3) şəxs və ya şəxslər.

Lakin bu sintaktik modelə nitq praktikasında heç də həmişə riayət etməyə ehtiyac olmadığına görə ümumi prinsipdən kənara çıxmadan aşağıdakı modulyasiyalar tətbiq olunur:

1) təyin+ rəsmi status + şəxs və ya şəxslər;

2) təyin + rəsmi status;

3) rəsmi status + şəxs və ya şəxslər;

4) təyin + şəxs və ya şəxslər;

5) şəxs və ya şəxslər;

Nitq- ünsiyyət texnologiyaları baxımından diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri budur ki, konkret şəxsə müraciətlə, bütövlükdə topluma müraciət arasında kəskin fərq vardır. Belə ki, iki və ya daha çox şəxs arasında eyni vaxtda informasiya mübadiləsi gedirsə, bu aktiv ünsiyyətdir.

Passiz ünsiyyət zamanı “informasiya mübadiləsində iştirak edən tərəflərdən birinin yalnız informasiya vermək, digər tərəfin isə yalnız informasiya almaq imkanı” vardır (3, s. 33).

Qurultaya, mitinqə, Milli Məclisə, yaxud Dumaya, eləcə də auditoriyaya xitab edən nətiq, mühazirəçi öz müraciətlərində nə qədər təsirli etiketlər işlədirsə- işlətsin bunun əvəzində bilavasitə reaksiya almaq imkanından ona görə məhrumdur ki, birincisi, həmin toplumun belə bir ünsiyyətə girmək imkanı yoxdur, ikincisi isə, formalaşmış vərdişə, yaxud davranış etikasına görə cəmiyyət bu cür reaksiyaya adət etməmişdir.

Rəsmi müraciət etiketlərinin struktur-semantik modellərinin rus dilindən Azərbaycan dilinə, eləcə də əksinə tərcüməsi nitq praktikasında ciddi problem yaratmır. Doğrudur, ümumiyyətlə belə bir mülahizə mövcuddur ki, leksik- semantik vahidlərin bir dildən digərinə tərcüməsi zamanı üç vəziyyət yarana bilər: “hər iki dildə vahidlərin 1) tam uyğunluğu; 2) natamam uyğunluğu; 3) uyurluğun tamamilə olmaması” (4, s. 19). Müşahidələr göstərir ki, Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etiketlərinin ekvivalentliyi bu üç variantdan daha çox birincisinə uyğun gəlir, lakin aşağıdakı hallar müstəsnaıdır:

a) rus dilindəki müraciətlərdə işlənən “многочуважаемый” təyini Azərbaycan dilinə bəzən “çox hörmətli” kimi hərfi tərcümə olunaraq istifadə edilir ki, bu, yanlışdır;

b) rus dilindəki müraciətlərdə işlənən “глубокоуважаемый” təyini hərfi tərcümədə “dərindən hörmətli”dir, bu forma da Azərbaycan dilində olmadığına görə sadəcə “hörmətli”, yaxud “möhtərəm” təyinlərilə kifayətlənmək lazım gəlir;

c) şəxs adı və atasının adı ilə müraciət (Иван Иванович!) modeli də Azərbaycan dilində olmadığından onun qarşılığı kimi “Əhməd müəllim!”/ “Alsuxanım!” modelləri istifadə olunur.

Rəsmi müraciət etiketlərinin mütləq əksəriyyətinin dəqiq ekvivalentliyi heç bir şübhə doğurmasa da, bəzi nəşrlərdə yanlışlıqlara da yol verilməkdədir. Məsələn, “Əziz həmvətənlər!” müraciət etiketi rus dilinə səhvən “Дорогие граждане!”, “Hörmətli soydaşlar!” isə “Уважаемые соотечественники!” kimi tərcümə olunmuşdur (2, s. 71).

Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etiketlərinin birinci struktur- semantik modeli [1) təyin + 2) rəsmi status+ 3) şəxs və ya şəxslər]dən ibarətdir. Məsələn: Azərbaycan Respublikasının möhtərəm Prezidenti cənab İlham Əliyev! - Глубокоуважаемый Президент Азербайджанской Республики господин Ильхам Алиев!; Rusiya Federasiyasının möhtərəm Prezidenti cənab Vladimir Vladimiroviç Putin! - Глубокоуважаемый Президент Российской Федерации господин Владимир Владимирович Путин!; Bakı Dövlət Universitetinin hörmətli rektoru Əhməd Əhmədov! - Уважаемый ректор Московского Государственного Университета Иван Иванович!; Gəncə şəhər mədəniyyət evinin hörmətli direktoru Əhməd Əhmədov! - Уважаемый директор дома культуры города Саратова Иван Иванович!; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin hörmətli deputatları! - Уважаемые депутаты Государственной Думы Российской Федерации! və s.

Bu model rəsmi müraciət modelləri içərisində ən təfəsilatlısı, müraciət olunan ünvanı ən təfərrüatlı bir şəkildə, eyni zamanda tam dəqiqliyi ilə əks edən formadır. Üç komponentdən ibarət həmin forma- modelin birinci komponenti təyin olub əsasən aşağıdakı standart sözlərlə ifadə edilir: möhtərəm/ глубокоуважаемый ; hörmətli/ уважаемый; əziz/ дорогой; cənab/ говподин; xanım/ госпажа və s.

Birinci modelin ikinci komponenti rəsmi status və ya rəsmi məqamdır ki, dövlət müəssisələrini, ictimaistrukturunu, beynəlxalq təşkilatları və s. bildirir. Burada müəyyən iyerarxiya da mövcuddur. Üçüncü komponent olan şəxs və ya şəxslərə gəldikdə isə, hər şeydən

əvvəl, a) ayrıca bir şəxs, b) cəm şəkilçisi ilə göstərilən şəxslər çoxluğu və c) toplum, kütlədən ibarət olur. Məsələn, ayrıca bir şəxs: Əhməd Əhmədov, Иван Иванович və s.; cəm şəkilçisi ilə göstərilən şəxslər çoxluğu: tədbir iştirakçıları – участники мероприятия, qurultay nümayəndələri – делегаты съезда, müəllimlər – преподаватели və s.; toplum, kütlə: mənim xalqım – мой народ, məclis – собрание və s.

Birinci modeldə komponentlərin yeri, adətən, sabit olmaqla yuxarıda göstərilən şəkildədir, lakin müəyyən tərəddüdlər də özünü göstərir. Məsələn, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti müraciətinə hörmətli təyini əlavə edərkən həmin təyin prezident sözünün əvvəlinə artırılacaqdır. Halbuki ifadə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası prezidenti şəklində işləndikdə, yəni üçüncü (müəyyən) yox, ikinci (qeyri- müəyyən) təyini söz birləşməsi formasına salındıqda hörmətli təyini bütövlükdə ifadənin əvvəlində işlənmişdir. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, ikinci variantla nisbətən birinci variant Azərbaycan dili nitq praktikası üçün daha səciyyəvidir.

Rus dilində bu tipli söz birləşmələrində təyinin yeri ona görə sabitdir (ifadənin əvvəlindədir) ki, təyin olunacaq sözün – verilən nümunədə prezident sözünün özü əvvəldə gəlir: Уважаемый президент Национальной Академии Наук Азербайджана!

Bəzən Azərbaycan nitq praktikasında aşağıdakı müraciət formalarına rast gəlinir ki, tamamilə yanlışdır: Hörmətli Milli Məclisin üzvləri! Hörmətli Bakı Dövlət Universitetinin müəllimləri, tələbələri! Hörmətli Mədəniyyət nazirinin müavini! və s.

Rus dilinin sintaktik quruluşu elədir ki, bu cür yanlışlığa yol vermək imkanı yoxdur.

Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etiketlərinin ikinci struktur- semantik modeli [təyin + rəsmi status]dan ibarətdir. Məsələn: Möhtərəm cənab Prezident! – Глубокоуважаемый господин Президент !; Hörmətli cənab sədr! – Уважаемый господин председатель!; Hörmətli cənab nazir! – Уважаемый господин министр!; Hörmətli direktor! – Уважаемый директор!; Əziz həmkarlar! – Дорогие коллеги! və s.

İki komponentdən ibarət olan bu model birinci modelin, bir növ, “şəxssiz” formasıdır, lakin burada rəsmi status və ya məqam dolayısı ilə şəxsi bildirir.

N.İ. Formanovskaya yazır ki, “господин” sözünün lüğəvi mənalardan biri inqilabaqədərki Rusiyada hakimiyyət. hökm etmək imkanlarına malik insan demək idi. Bu cür insan cəmiyyətin yüksək təbəqəsinə aid edilirdi. Odur ki, tanış olmayan adam “господин” deyə müraciət etmək xarici görünüşə istinadən hər hansı aşağı, yaxud asılı təbəqəyə aid ola bilərdi. Bu gün kiməsə “Господин!” deyə müraciət olunması təsadüfi sayıla bilər, çünki artıq rəsmilik və ya yadallıq ifadə edir. “Господин + звание, должность, положение, профессия” birləşməsi də rəsmi müraciət formasıdır. Ona görə də həmin birləşmə hazırda xeyli məhdudlaşmışdır: Господин президент, Господин депутат (5, c. 144-145).

“Ünsiyyət mədəniyyəti və nitq etiketi» müəllifi sözünə davam edərək M. Bulqakovdan belə bir müraciət nümunəsi verir:

“– Господин доктор! – прокричал Студзинский из тьмы, - будьте любезны принять команду фельдшеров и дать ей инструкции”.

Və belə edir: “Heç cür mümkün deyil ki, biz bu gün həkimin kabinetinə daxil olub ona “господин доктор” deyə müraciət edək” (5, s. 145).

Məlumdur ki, dildə bu cür hadisələrin mahiyyətinin müəyyən edilməsi üçün nə müqayisəli- tarixi. Nə də struktur- semantik tədqiqatlar kifayət edir, bunun üçün elmdə yeni paradigmalazım gəlmişdir ki, o da antroposentrizmdir. Əvvəl filosofların, sonra psixoloqların,

daha sonra isə həmçinin dilçilərin maraq dairəsinə daxil olmuş antroposentrizmin dil barəsindəki araşdırmalarda tətbiqinin ən uğurlu təzahürü, heç şübhəsiz, praqmalinqvistika, yaxud linqvistik praqmatizmdir. “Praqmalinqvistik araşdırmalarda deskriptiv (öz-özlüyündə müəyyən mənası olan) sözlətlə qeyri- deskriptiv (mənanı yalnız kontekstdə qazanan) sözlərin kontekstdaxili münasibət və ya ideya-məzmunca səsləşmələrinə ayrıca diqqət yetirilir. Və belə bir qənaətdə gəlinir ki, deskriptiv sözlərin mənalарının təhlili semantikaya, qeyri- deskriptiv mənalарın təyini isə praqmatikaya çəkir” (1, s. 99- 100).

Rəsmi müraciət formasının birinci modelində əgər bütün komponentlər yerində olub sözün geniş mənasında kontekstdən asılı deyilsə, ikinci modeldə belə bir asılılıq xeyli dərəcədə güclüdür. Belə ki, məsələn, Əziz həmkarımız Əhməd Əhmədov!/ Дорогой наш коллега Иван Иванович !müraciətində kimə xitab olunduğu öz-özlüyündə aydınsa, Əzizi həmkarımız!/Дорогой наш коллега! müraciətində kimə xitab olunduğunu məkan və zaman konteksti müəyyən edir. “M.M. Baxın vaxtilə nitqdə aydın seçilən “xronotop” effekti olduğunu göstərmişdi. Yəni nitq həmişə “indi və burada” gerçəkliyinə istinad edir ki, onun “nə zaman”a, “hara”ya aid olduğunu məhz nitq situasiyası müəyyən edir” (1, s. 100).

Nitq situasiyası və ya kommunikativ situasiya praqmatik linqvistikanın həmişə diqqət mərkəzində olub onun əsas problemlərini aydınlaşdırmaq, nəzəri müddəalarını sübuta yetirmək, praktik məsələlərini həll etmək üçün istinad olunan çox mühüm anlayışlarındandır. Təsəffü deyil ki, müraciət modellərinin öz informativ (kommunikativ) məqsədlərinə çatma texnologiyaları da praqmatik linqvistikanın məhz kommunikativ situasiya anlayışı əsasında izah olunur. Mütəxəssislərin fikrincə, “kommunikativ situasiyanın strukturuna, əsasən, aşağıdakılar daxil edilir: kommunikantlar, kommunikativ məqsəd, yer,zaman, real vəziyyət.

Bu isə o deməkdir ki, kommunikativ situasiya həm obyektiv, həm də subyektiv tərəfləri olan elə bir mürəkkəb sistemdir ki, özündə kommunikantların daxili maraqları, sosial xüsusiyyətləri, psixoloji durumları, nitq peşəkarlıqları və s. ilə yanaşı, obyektiv gerçəklikdən, hətta, məsələn, mental dəyərlərdən, əxlaqi- mənəvi normalardan, davranış qaydalarından irəli gələn prinsipləri də ehtiva edir” (1, s. 111- 112).

Rəsmi müraciət texnologiyaları və onların birbaşa ifadəsi olan rəsmi müraciət etiketləri kommunikativ situasiyanın, prinsip etibarilə, obyektiv tərəfinə aiddir. Çünki burada cəmiyyətin ümumi ünsiyyət- vərdiş stereotiplərindən bəhs olunur ki, həmin stereotiplər hər hansı subyektiv marağı elə də rahat qəbul etmir. Bununla belə subyektiv maraqların da stereotiplərə bu və ya digər dərəcədə təsirdən bütünlüklə məhrum olduğunu demək doğru olmazdı. Görünür, burada həm obyektiv, həm də subyektiv amillərin, əlbəttə, birincisi üstün olmaqla, qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə almaq lazım gəlir.

Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etiketlərinin üçüncü struktur- semantik modeli [rəsmi status +şəxs və ya şəxslər]dən ibarətdir. Məsələn: General Əhmədov! – Генерал Иванов!; Müstəntiq Əhmədov! – Следователь Иванов!; Şahid Əhmədov – Свидетель Иванов!; Universitetin professor- müəllim heyəti, tələbələri və texniki işçiləri! – Профессорско- преподавательский состав, студенты и технические работники Университета!; “Ədəbiyyat qəzeti”nin əməkdaşları! – Сотрудники «Литературной газеты»!; Qəsəbə sakinləri! – Жители поселки ! və s.

Bu model rəsmi- işgüzar üslubun işgüzar qolu üçün o baxımdan daha səciyyəvidir ki, burada hər hansı kütləvi- təntənəli ünsiyyət, yaxud münasibətdən söhbət getmir. Kommunikativ situasiyanın tərəfləri – kommunikantlar birbaşa üz- üzə dayanırlar. Doğrudur, həmin üz- üzəlik

topluma (məsələn, Universitetin professor- müəllim heyətinə, tələbələrində, texniki işçilərinə və s. müraciət edərkən müəyyən dərəcədə şərti xarakter daşıyır, lakin yenə də təsəvvür etmək çətin deyil ki, birinci və ikinci modellərlə müqayisədə üçüncü model kommunikantların birbaşa əlaqəsini tələb edir.

Təyin müraciət etiketlərində, bir növ, təntənənin, hətta rituallığın göstəricisidir. Müraciət model- etiketində təyin komponenti yoxdursa, deməli, xitab işgüzar məqsədlə edilir. Və bu zaman özünü göstərən semantik əlamətlərdən biri informasiyanı verənlə onu qəbul edən, yaxud edənlərin arasında sosial- informativ asılılıq aktının olmasıdır: ya birbaşa, ya da dolayısı ilə görünür ki, informasiyanı qəbul edən və ya edənlər həmin informasiyanı verəndən asılıdır.

Əlbəttə, müraciət edən, əslində, hələ ki, heç bir aktiv informasiya ifadə etmir, ancaq hətta müraciətin özünün bu cür işgüzarlığı, hər cür təntənədən uzaqlığı göstərir ki, kommunikativ situasiya həmin şəxsə (müraciət edənə) artıq aktiv informativ səlahiyyət tanımışdır. Odur ki, bu cür müraciətlərin arxasınca gələn dialoq mətni də müraciət edənin həmin səlahiyyətini özünün bütün potensial variantlarında nümayiş etdirir; məsələn, üç nitq aktı nümunəsini müqayisə edək:

I nümunə -

- Müstəntiq Əhmədov!

- Bəli, cənab general!

- Siz istintaqını apardığınız işin nə qədər böyük dövlət əhəmiyyəti kəsb etdiyini yaxşı mı təsəvvür edirsiniz?

- Bəli, cənab general!

II nümunə -

- Şahid Əhmədov!

- Bəli, möhtərəm hakim!

- Sən baş verən hadisəni öz gözlərinləmi gördün?

- Bəli, möhtərəm hakim!

- Əminsənmi?

- Bəli!

III nümunə -

- Qəsəbə sakinləri! bu ayın 15- də mədəniyyət evinin təntənəli açılışı olacaqdır. Maraqlananlar dəvət olunurlar.

Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etiketlərinin dördüncü modeli [təyin + şəxs və ya şəxslər]dən ibarətdir. Məsələn: Hörmətli Əhməd müəlim! – Уважаемый Иван Иванович !; Əziz Aysu xanım! – Дорогая Анна Ивановна !; Əziz bakılılar! – Дорогие москвичи ! və s.

Bu müraciət formasında [təyin + şəxs] modeli [təyin + şəxslər] modelindən yalnız struktur- semantik deyil, həm də funksional təbiətinə görə fərqlənir.

[Təyin + şəxs] modeli müstəqil işlənərkən məzmunca üçüncü modelə yaxınlaşır, lakin bu zaman əmr, asılılıq yox, xahiş, xəfif narazılıq, bir sıra hallarda isə hətta ironiya ifadə edilir. Məsələn:

1) xahiş -

- Hörmətli Əhməd müəlim, xahiş edirəm, bir az bərkdən danışasınız .

2) xəfif narazılıq -

- Hörmətli Əhməd müəlim, reqlamentə riayət etmək məcburiyyətindəyik.

3) ironiya -

- Hörmətli Əhməd müəllim, sizin çıxışınızda qaldırdığınız məsələlər öz ideoloji əhəmiyyətini keçən əsrin sonlarında itirmişdir.

Həmin modelin birinci müraciət modelinə əlavə olaraq işlənməsi də nitq praktikasında geniş yayılmışdır. Belə ki, əvvəlcə müraciətin tam modeli işlənir; məsələn: Bakı şəhərinin hörmətli meri cənab Əhməd Əhmədov!.. Hörmətli Əhməd müəllim!; Bakı şəhəri merinin hörmətli birinci müavini xanım Alsu Əhmədova!.. Hörmətli Alsu xanım! və s.

[Təyin + şəxslər] modeli sərbəst şəkildə işlənir və prinsip etibarilə, tam rəsmi münasibət ifadə edir; məsələn:

Hörmətli qurultay! – Уважаемый съезд!; Hörmətli dənizçilər! – Дорогие моряки!; Əziz dostlar – Дорогие друзья və s.

Azərbaycan və rus dillərində rəsmi müraciət etikətlərinin beşinci modeli [şəxs və ya şəxslər]dən ibarətdir. Məsələn: Əhməd müəllim! – Иван Иванович!; Aysu xanım! – Анна Ивановна!; Xanımlar və cənablar! – Дамы и господа!; Dostlar! - Друзья ! və s.

Bu modelin dördüncü modelə həm uyğun, həm də fərqli cəhətləri vardır.

Azərbaycanca Əhməd müəllim müraciət etikətinin bir sıra təzahür variantları (etiket-sinonimlər) vardır ki, onların içərisində geniş yayılmaq iddiasında olan Əhməd bəydir. Kifayət qədər zəngin ənənəyə malik bu forma “müəllim” formatı ilə hələ sıxışdırılmaqda olsa da, “bəy” formatlı müraciətin (xatırladaq ki, bunun Türkiyə ənənəsi də türkdilli mədəni mühitə davamlı təsirini göstərməkdədir) bu və ya digər dərəcədə perspektivliliyi şübhə doğurmur.

Rus dilində Иван Иванович (Анна Ивановна)! Müraciət forması o qədər geniş yayılmış, dərinə kök salmışdır ki, artıq müraciət texnologiyasında mental əlamətə çevrilmişdir. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, rusdilli təcrübədə şəxsə bu cür müraciət edilməsi müxtəlif sosial və ya zümrə təbəqələşməsinin fəvqündədir. Yəni Rusiyanın ən böyük ictimai, siyasi, mədəni nüfuza malik insanlarından tutmuş ən aşağı təbəqəyə qədər hamıya həmin müraciət forması ilə xitab edilməsi çox ciddi birləşdirici mədəni amil sayıla bilər.

Qeyd edək ki, sovet dövründə müxtəlif türk xalqlarında bu cür müraciətin yayılmasının müəyyən faktları mövcud olmuş, bu hadisənin bəzi qalıqları indiyə qədər müşahidə olunmaqdadır.

Toplu müraciət formalarına gəldikdə isə burada “rəsmi neytrallıq”la “rəsmi simpatiya”-nı bir- birindən fərqləndirmək lazım gəlir:

1) “rəsmi neytrallıq” bildirən müraciətlər – Xanımlar və cənablar!// Дамы и господа!; Əskərlər!// Солдаты!; Alay!// Полк! və s.

2) “rəsmi simpatiya” bildirən müraciətlər: Dostlar!// Друзья!; Qardaşlar!// Братья!; Uşaqlar!// Дети! və s.

Mürəkkəb tərkibli rəsmi müraciət etikətlərində yuxarıda barəsində bəhs etdiyimiz müraciət modellərindən bir neçəsi eyni zamanda işlənir. Məsələn:

Hörmətli cənab nazir! Hörmətli yazıçılar! Əziz oxucular!// Уважаемый господин министр! Уважаемые писатели! Дорогие читатели!; Hörmətli rektor, hörmətli müəllimlər, əziz tələbələr!// Уважаемый ректор, уважаемые преподаватели, дорогие студенты! və s.

Müşahidələr göstərir ki, bu cür mürəkkəb tərkibli rəsmi müraciət etikətləri, bir qayda olaraq, nitqin – məruzə və ya çıxışın əvvəlində işlənir. Sonra isə sadə müraciət etikətlərindən – Xanımlar və cənablar!// Дамы и господа!; Əziz dostlar!// Дорогие друзья! və s. – istifadə olunur.

Rəsmi müraciət etikətlərinin struktur- semantik modellərinin Azərbaycan və rus dillərində müqayisəli öyrənilməsi göstərir ki, burada tipoloji oxşarlıq (universallıq) üstünlük təşkil edir,

müəyyən fərqlərə gəldikdə isə bu rus dilinin flektiv, Azərbaycan dilinin aqlütinativ quruluşa malik olması ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov, N. Multidissiplinar dilçilik. – Bakı: Elm və təhsil, - 2021. - 180 s.
2. Dirçəliş – XXI əsr, - 2013. № 180. - 428 s.
3. Əsgərov, M. B. Dillərin leksik- qrammatik səviyyədə tədqiqinin linqvo-psixoloji problemləri: / Filologiya elmləri doktoru ... dis. avtoreferatı /. - Bakı, 2014. - 58 s.
4. Mahmudova, T.Ə. Rus dilindən azərbaycancaya tərcümənin nəzəri problemləri (ictimai-siyasi mətnlərin tərcüməsi əsasında): / Filologiya elmləri namizədi ... dis. avtoreferatı /. - Bakı, 1999. - 28 s.
5. Формановская, Н.И. Культура общения и речевой этикет. Москва: ИКАР, 2005. 250 с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ОФИЦИАЛЬНЫХ ОБРАЩЕНИЙ

Гусейнова Айтен Ариф ызы
Резюме

В статье проведена структурно-семантическая классификация официальных обращений на материале азербайджанского и русского языков. Анализ показывает, что официальные обращения по структурно-семантическому принципу можно разделить на модели:

Первая модель: обращение + официальный статус + лицо или лица.

Вторая модель: обращение + официальный статус.

Третья модель: официальный статус + лицо или лица.

Четвертая модель: обозначение + лицо или лица.

Пятая модель: лицо или лица.

Каждая из этих моделей, помимо отображения ряда параметров с точки зрения компонентов, из которых они организованы, комбинируется друг с другом для создания сложных официальных обращений.

Официальные обращения в азербайджанском и русском языках, в основном, состоят из эквивалентных друг другу моделей. Определенные существующие различия возникают из-за агглютинативной структуры азербайджанского языка и флективной структуры русского языка.

STRUCTURAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF OFFICIAL APPEALS

Huseynova Aytan Arif
Summary

The article carried out a structural-semantic classification of official appeals based on the material of the Azerbaijani and Russian languages. The analysis shows that official appeals according to the structural and semantic principle can be divided into models:

The first model: address + official status + person or persons.

The second model: appeal + official status.

Third model: official status + person or persons.

Fourth model: designation + person or persons.

Fifth model: person or persons.

Each of these models, in addition to displaying a number of parameters in terms of the components from which they are organized, are combined with each other to create complex formal messages.

Official addresses in the Azerbaijani and Russian languages mainly consist of models equivalent to each other. Certain existing differences arise due to the agglutinative structure of the Azerbaijani language and the inflectional structure of the Russian language.

Rəyçi: akademik Nizami Cəfərov
Daxil olduğu tarix 08 iyun 2022-ci il

UOT:81.

BİR SÖZÜN İKİLİ XÜSUSİYYƏTƏ MALİK OLA BİLİB-BİLMƏMƏSİ HAQQINDA

Dos. Mehrəliyeva Gülcöhrə
Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: *Dilçiliyə dair əsərlərdə möhkəm kök salmış və qrammatika kitablarında dil materiallarının təsvir və izahında praktik şəkildə öz tətbiqini tapmış məsələlərdən biri bir sözün ikili xüsusiyyətə malik ola bilib-bilməməsi məsələsidir.*

Bu məsələyə münasibət həm türkologiyada, həm də Azərbaycan dilçiliyində birmənalı olmamışdır. Belə ki, bir qrup dilçilər semantik, digər qrup dilçilər isə sintaktik prinsipə əsasən fikirlərini izah etmişlər.

Burada həmin fikirlər nəzərdən keçirilir və yeri gəldikcə münasibət bildirilir.

Açar sözlər: ikili xüsusiyyət, yaxşı, pis, gözəl, sifət, zərf

Ключевые слова: двойной признак, хороший, плохой, красивый, прилагательное, наречие.

Key words: double sign, good, bad, beautiful, adjective, adverb.

Dilçilik əsərlərində möhkəm kök salmış və qrammatika kitablarında dil materiallarının təsvir və izahında praktik şəkildə öz tətbiqini tapmış məsələlərdən biri bir sözün ikili xüsusiyyətə malik ola bilib-bilməməsi məsələsidir.

Bu məsələyə münasibət həm türkologiyada, həm də Azərbaycan dilçiliyində birmənalı olmamışdır. Belə ki, tədqiqatçıların bir qismi bir sözün ikili xüsusiyyətə malik olduğunu qeyd edirlər. Bu baxımdan N.K.Dmitriyev bu məsələdə dilçiləri iki qrupa ayırır və daha çox sifət və zərf qarşılaşdırılmasında özünü göstərən fikirləri nəzərə alaraq, öz fikrini konkret bir fakt əsasında təqdim edir: “fəna çocuq fəna okuyur (pis uşaq pis oxuyur). Müəllif qeyd edir ki, birinci qrup tədqiqatçıların fikrinə görə fəna sözü hər iki halda sifətdir. Digər qrup tədqiqatçıların fikrinə görə fəna sözü birinci halda sifət, ikinci halda zərfdir” (8. 28). N.K.Dmitriyev birinci qrup tədqiqatçıların tərəfində durur, yəni o, fəna sözünün hər iki halda sifət olduğunu qəbul edir.